

Magdalena Gomułka
Biblioteka Śląska w Katowicach

Egzemplarz obowiązkowy na przestrzeni wieków

Streszczenie: Artykuł przedstawia rys historyczny ustanawiania egzemplarza obowiązkowego w Polsce. Przystawiono najważniejsze postanowienia ustaw i rozporządzeń wydanych przez polskie władze oraz wskazano zagadnienia, które zmieniały ówczesną sytuację na rynku książki. Odnosząc się do panujących warunków społecznych, ekonomicznych i gospodarczych próbowano wskazać przyczyny i najważniejsze potrzeby zmian kwestii egzemplarza obowiązkowego.

Słowa kluczowe: egzemplarz obowiązkowy, prawo, rynek wydawniczy, Biblioteka Narodowa, Biblioteka Jagiellońska, biblioteki uniwersyteckie, biblioteki publiczne

Wstęp

Prawo do otrzymywania egzemplarza obowiązkowego przez wybrane biblioteki w Polsce budzi od dłuższego czasu skrajne emocje. Odbiorcy publikacji z wytrwałością od lat bronią tego przywileju, a ofiarodawcy, czyli wydawcy — uparcie postulują zmianę obowiązującego prawa. Przekazywanie publikacji o charakterze ciągłym lub zwartym, posiada podstawę prawną od ponad dwóch stuleci.

Pierwszy akt prawny na świecie dotyczący przekazywania egzemplarza obowiązkowego został ustanowiony w 1537 r. przez króla francuskiego Franciszka I. Biblioteka Królewska w Paryżu rozpoczęła etap gromadzenia ofiarowanych dzieł, co znacznie wpłynęło na jej rozwój. Wkrótce inne państwa europejskie, tj.: Anglia (1610 r.), Szwecja (1661 r.), Rosja (1683 r.) czy Dania (1697 r.), podążyły śladem francuskiego wzorca¹.

Z historycznego punktu widzenia, to właśnie cenzura, była początkiem obowiązku przekazywania publikacji określonym instytucjom. Wydawcy, aby uzyskać zgodę na publikację dzieła i zachować „prawa pisarskie” dostarczali bezpłatne egzemplarze państwu, które z kolei działało w słusznej sprawie zachowania i ochrony piśmiennictwa².

Początek egzemplarza obowiązkowego w Polsce

Oficjalnie uznaje się, iż narodziny egzemplarza obowiązkowego przypadają na rok 1780 i ustanowienie *Konstytucji Sejmu Walnego Ordynaryjnego Sześciomiesięcznego*, kiedy to z inicjatywy Komisji Edukacji Narodowej przyznano Bibliotece Załuskich prawo do otrzymywania każdej drukowanej publikacji z ówczesnego terenu Rzeczypospolitej³. Natomiast egzemplarze ukazujące się drukiem na obszarze Wielkiego Księstwa Litewskiego miały trafiać do biblioteki Akademii Wileńskiej⁴.

---

¹ DULIAN, R. Egzemplarz obowiązkowy. *FIDES Biuletyn Bibliotek Kościelnych* 2007, nr 1/2, s. 126. Zob. też BYFORD, J. Współpraca wydawców i bibliotek upoważnionych do otrzymywania egzemplarza obowiązkowego w Wielkiej Brytanii od 1610 roku, owočna czy nie? *Biuletyn EBIB* [on-line]. 2005, nr 3 (64). [Dostęp 15.02.2013]. Dostęp w World Wide Web: <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/64/byford.php>. ISSN 1507-7187.

² CZARNY-DROŹDŻEJKO, E. Regulacja prawna dotycząca bibliotecznych egzemplarzy obowiązkowych. *Zeszyty Prasoznawcze* 1997, R. 3–4 (151–152), s. 92.

³ BĄKOWSKA, E. Egzemplarz obowiązkowy: przepisy prawne a rzeczywistość. *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej* 2002, nr 1/2, s. 3.

⁴ CZARNY-DROŹDŻEJKO, E. dz. cyt., s. 92–93.

Niektórzy badacze sięgają jeszcze wcześniej i odwołują się do Uniwersału (1773 r.) lub późniejszej ustawy Sejmu Grodzieńskiego (1793 r.), które włączały biblioteki publiczne pod opiekę KEN⁵ oraz kierowały do drukarzy zalecenia przesyłania dzieł w liczbie dwóch egzemplarzy do wcześniej wymienionych bibliotek pełniących funkcje narodowych⁶. Biblioteka Jagiellońska na mocy dekretu cesarskiego w 1807 r. jako biblioteka uniwersytecka uzyskała prawo do otrzymywania egzemplarza obowiązkowego z terenów Galicji Zachodniej. Druki pochodzące z obszaru Galicji Wschodniej przesyłane były do Wilna⁷.

W późniejszym okresie niepodległej Polski do omawianej kwestii odnosiły się dwa akty prawne dotyczące prasy z lat 1919 i 1927. *Dekret w przedmiocie tymczasowych przepisów prasowych*, ustanowiony po odzyskaniu niepodległości w 1919 r., obligował drukarzy do dostarczania w miejscowym urzędzie do spraw prasy określonej, w późniejszych aktach wykonawczych, liczby publikacji książek oraz czasopism⁸. W 1927 r. na mocy *Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 10 maja 1927 r. P o prawie prasowym* nałożono na właściciela drukarni obowiązek bezpłatnego dostarczania trzech egzemplarzy dzieła władzom administracyjnym, znajdujących się w regionie oficyny. Informacja ta stanowi pierwszą wzmiankę w polskim prawodawstwie o regionalnym egzemplarzu obowiązkowym⁹. Jednak w przypadku egzemplarzy wydrukowanych za granicą to zadanie wypełniał wydawca książki bądź czasopisma. Należy podkreślić, iż już wówczas istniało również przymuszenie do przekazywania w celach bibliotecznych i statystycznych nie więcej niż 10 egzemplarzy konkretnego tytułu¹⁰.

Pierwsza ustawa o egzemplarzu obowiązkowym

Pełny kształt prawny egzemplarzowi obowiązkowemu nadała dopiero *Ustawa z dnia 18 marca 1932 r. o bezpłatnym dostarczaniu druków dla celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji*¹¹. Akt ten — jako jeden z najwyższych regulacji prawnych — obowiązywał do momentu pojawienia się kolejnej *Ustawy z dnia 9 kwietnia 1968 r. o bibliotekach*¹². Warto podkreślić, iż było to wynikiem długoletnich starań Związku Bibliotekarzy Polskich¹³ oraz osobistości polskiego bibliotekarstwa¹⁴, które pragnęły polepszenia polityki bibliotecznej, wspomaganie powstawania sieci bibliotek regionalnych i niwelowania różnic w ustawodawstwie na terenach byłych zaborów¹⁵.

---

⁵ DULIAN, R. dz. cyt., s. 126.

⁶ BILIŃSKI, L. Funkcjonowanie egzemplarza obowiązkowego w nowych warunkach ekonomiczno-prawnych ze szczególnym uwzględnieniem egzemplarza regionalnego. W: SŁOWIK, J., NIECHAJ-NOWICKA, E. (oprac.). *Biblioteka a regionalizm. Materiały konferencyjne 1996–1998*. Wrocław: Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. T. Mikulskiego, 1999, s. 72.

⁷ DĄBROWSKA, E. Egzemplarz obowiązkowy w Bibliotece Jagiellońskiej – historia i stan obecny. *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej* 2010, s. 167–168.

⁸ Tamże, s. 168.

⁹ Załącznik do rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 4 stycznia 1928 r. (poz. 1). W: *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 10 maja 1927 r. o prawie prasowym*. Dz. U. nr 1, poz. 1, s. 2. Zob. też: KASPRZYK, K. Regionalne egzemplarze obowiązkowe (?). *Notes Biblioteczny* 1998, nr 1 (189), s. 4.

¹⁰ Tamże.

¹¹ *Ustawa z dnia 18 marca 1932 r. o bezpłatnym dostarczaniu druków dla celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji*. Dz. U. 1932, nr 33, poz. 347, z późn. zm.

¹² *Ustawa z dnia 9 kwietnia 1968 r. o bibliotekach*. Dz. U. 1968, nr 12, poz. 63. Zob. też: BILIŃSKI, L. *Prawo biblioteczne na co dzień*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2006, s. 121.

¹³ Dzisiaj posługujemy się nazwą Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich – w skrócie SBP [przyp. M. G.].

¹⁴ PAWLAK, W. Partnerstwo niedoskonałe, o egzemplarzu obowiązkowym dla Biblioteki Narodowej. *Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej* 1997, [nr] 3, s. 13.

¹⁵ GACA-DĄBROWSKA, Z. *Bibliotekarstwo II Rzeczypospolitej*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2007, s. 67.

Analizując przywołany akt prawny możemy wyjaśnić termin *druku* (w znaczeniu dzisiejszej *publikacji* przyp. M. G.), warunki, jakie powinny spełniać dokumenty przekazywane bibliotekom oraz określić podmioty, na których ciąży opisywany obowiązek. To właśnie drukarze rozsyłali dzieła do instytucji, a w przypadku, gdy dzieło ukazało się drukiem poza terenem państwa, był to wydawca. Znajdziemy także tutaj zapis odnośnie sankcji finansowych za nieprzestrzeganie przepisów: *kto, choćby przez nieogłębność, narusza przepis art. 1 i 2 niniejszej ustawy, lub rozporządzeń, wydanych na podstawie niniejszej ustawy, będzie karany aresztem do czterech tygodni i grzywną do pięciuset złotych lub jedną z tych kar*¹⁶. Osądzanie w tej kwestii *przestępstw* zlecono powiatowym władzom administracyjnym.

Wydane dwa lata później *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 9 lutego 1934 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych w sprawie bezpłatnego dostarczania druków dla celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji*¹⁷ zawiera już szczegółowy obszar przepisów wykonawczych. Nakazywał wydawcom rozsyłać po jednym egzemplarzu opublikowanych dzieł do Biblioteki Narodowej oraz do „bibliotek okręgowych”, znajdujących się w regionie drukarni. W skład bibliotek regionalnych rozporządzenie zalicza siedem następujących ksiąźnic:

- Bibliotekę Uniwersytetu Warszawskiego (publikacje z obszaru m. st. Warszawy i województwa: warszawskie, łódzkie, lubelskie),
- Bibliotekę Jagiellońską w Krakowie (woj.: krakowskie i kieleckie),
- Bibliotekę Uniwersytecką we Lwowie (woj.: lwowskie, stanisławowskie, tarnopolskie i wołyńskie),
- Bibliotekę Uniwersytecką w Poznaniu (woj. poznańskie),
- Książnicę Miejską im. Kopernika w Toruniu (woj. pomorskie),
- Bibliotekę Państwową im. Wróblewskich w Wilnie (woj.: wileńskie, białostockie, nowogródzkie i poleskie),
- Bibliotekę Sejmu Śląskiego w Katowicach (woj. śląskie).

Dodatkowy egzemplarz publikacji przysługiwał również:

- bibliotekom uniwersyteckim (tylko na ich żądanie zgłoszone w okresie sześciu miesięcy od momentu ukazania się dzieła drukiem),
- Bibliotece Publicznej m. st. Warszawy (publikacje o objętości powyżej czterech arkuszy oraz wydawnictwa periodyczne),
- Bibliotece Wielkiej Synagogi w Warszawie (dokumenty w języku hebrajskim i żydowskim),
- Zakładowi Narodowemu im. Ossolińskich we Lwowie (wydawnictwa periodyczne),
- Bibliotece Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki we Lwowie (dzieła w języku rosyjskim)¹⁸.

Okres: 1947–1989 r.

Po zakończeniu II wojny światowej zaczęło obowiązywać *Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 20 czerwca 1947 r. wydane w porozumieniu z Ministrami Administracji Publicznej, Ziem Odzyskanych oraz Kultury i Sztuki w sprawie bezpłatnego dostarczania druków dla*

---

¹⁶ Ustawa z dnia 18 marca 1932 r. o bezpłatnym dostarczaniu druków... dz. cyt.

¹⁷ Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 9 lutego 1934 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych w sprawie bezpłatnego dostarczania druków dla celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji. Dz. U. 1934, nr 17, poz. 137, z późn. zm.

¹⁸ Tamże.

celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji¹⁹. Ustawodawca powołując się na poprzednio obowiązującą ustawę z 1932 r. zobowiązał drukarnie bądź wydawców, jeśli publikacja została wydrukowana za granicą, do przesyłania dwóch bezpłatnych egzemplarzy Bibliotece Narodowej oraz po jednym księżnicom: Bibliotece Jagiellońskiej, bibliotekom uniwersyteckim (w Łodzi, Poznaniu, Toruniu, Warszawie, Wrocławiu) i Bibliotece m. st. Warszawy, która będzie przekazywać publikacje z zakresu nauk ścisłych, przyrodniczych, rolniczych i medycznych Bibliotece Uniwersytetu Curie-Skłodowskiej w Lublinie.

W akcie tym istnieje także zapis o egzemplarzu regionalnym przyznającym po jednej publikacji bibliotece z określonego terenu drukarni. W porównaniu do poprzedniej regulacji dwukrotnie powiększono listę bibliotek regionalnych, gdyż było to związane z nowym podziałem administracyjnym kraju. Uprawnione do otrzymywania regionalnego eo to wojewódzkie biblioteki miejskie: w Białymstoku, we Wrocławiu, w Gdańsku, w Kielcach, w Krakowie, w Lublinie, w Łodzi, w Olsztynie, w Toruniu, w Poznaniu, w Rzeszowie, w Katowicach, w Warszawie i w Szczecinie²⁰.

Biblioteka Narodowa uzyskała wówczas prawo do otrzymywania utworów muzycznych, bez zamieszczonego tekstu, i druków artystycznych, które posiadały charakter użytkowy. Warto podkreślić, iż twórca tego urzędowego dokumentu przewidział problemy czasowe z dostarczaniem egzemplarzy do bibliotek i nakazał niezwłoczne ich przekazywanie już po zakończeniu produkcji²¹.

Kolejna, już wcześniej przywoływana ustawa o bibliotekach²², zaczęła obowiązywać w 1968 r. W artykule 32 i 33 niniejszego dekretu znajdujemy informację o bezpłatnych egzemplarzach bibliotecznych. Minister Kultury i Sztuki na podstawie art. 32 ust. 5 wydał zarządzenie dotyczące dostarczania bibliotekom obowiązkowych egzemplarzy druków i nagrań dźwiękowych²³. Oba te dokumenty uprawniały biblioteki do otrzymywania druków — w znaczeniu *odbitek wykonanych sposobem mechanicznym, chemicznym lub [...] poligraficznym, przeznaczonych do rozpowszechniania*²⁴ — zarówno tych, które były wydawane na terenie kraju, jak i za granicą. Przepisy obowiązywały także w przypadku dzieł opublikowanych na zamówienie zagranicznych wydawców²⁵. Konieczność przesyłania publikacji księżnicom, podobnie jak w poprzednich ustaleniach prawnych, odnosiła się do zakładów graficznych, które wykonywały to na koszt wydawcy²⁶. Wprowadzony termin *egzemplarza regionalnego*, rozumianego jako publikacja wydana na terenie danego regionu, uwzględnił aspekt zasięgu terytorialnego, miejsca wydrukowania dokumentu, a nie jego treści, czyli zakresu treściowego publikacji²⁷.

---

¹⁹ Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 20 czerwca 1947 r. wydane w porozumieniu z Ministrami Administracji Publicznej, Ziem Odzyskanych oraz Kultury i Sztuki w sprawie bezpłatnego dostarczania druków dla celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji. Dz. U. 1947, nr 64, poz. 374, z późn. zm.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże.

²² Ustawa z dnia 9 kwietnia 1968 r. o bibliotekach... dz. cyt.

²³ Zarządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 2 sierpnia 1968 r. w sprawie dostarczania bibliotekom obowiązkowych egzemplarzy druków i nagrań dźwiękowych. M. P. 1968, nr 34, poz. 234.

²⁴ Ustawa z dnia 9 kwietnia 1968 r. o bibliotekach... dz. cyt.

²⁵ BĄKOWSKA, E. dz. cyt., s. 174.

²⁶ BILIŃSKI, L. Regulacje prawne dotyczące obowiązkowych egzemplarzy bibliotecznych. *Wydawca* 1997, nr 5, s. 14–15.

²⁷ SKONIECZNA, U. Egzemplarz regionalny i jego wykorzystanie w WiMBP we Wrocławiu. W: SŁOWIK, J., NIECHAJ-NOWICKA, E. (oprac.). dz. cyt., s. 83.

Zmieniła się liczba bezpłatnych egzemplarzy oraz uprawnionych instytucji. Była ona największa w historii eo. Biblioteka Narodowa otrzymywała cztery egzemplarze dzieł ukazujących się drukiem na terenie i poza granicami kraju, Bibliotece Jagiellońskiej przysługiwały dwie publikacje, a po jednym egzemplarzu drukarze winni byli rozsyłać do kolejnych sześciu bibliotek uniwersyteckich: w Łodzi, w Toruniu, w Lublinie, w Poznaniu, w Warszawie, we Wrocławiu, do Biblioteki Śląskiej w Katowicach, publicznej placówki m. st. Warszawy i w Szczecinie, oraz do 17 bibliotek wojewódzkich²⁸. Podsumowując, uprawnionych było 26 bibliotek do otrzymywania 33 ogólnopolskich i regionalnych egzemplarzy obowiązkowych.

Lata 1989–1999

Przez blisko 20 lat, czyli do 1989 r., niemal nie istniał problem z dostarczaniem bezpłatnych publikacji przez drukarzy bądź wydawców. Większość wydawnictw posiadało status instytucji państwowych, więc musiały one wywiązywać się z obowiązujących sankcji prawnych. Bardzo duże nakłady sprawiały, że przeznaczenie kilkunastu dzieł nie stanowiło problemu dla budżetu zakładów graficznych. Przekazywanie materiałów z instytucji państwowych do bibliotek, także państwowych, powodowało, że publikacje cały czas stanowiły część majątku kraju²⁹.

W następnych latach, wraz z pojawiającą się coraz większą liczbą wydawnictw prywatnych na rynku wydawniczym, zaistniała konieczność nowego uregulowania prawnego kwestii egzemplarza obowiązkowego przyznawanego bibliotekom. Nie istniały wówczas rejestry odnotowujące tak szybko postępujący dorobek wydawniczy. Z drugiej strony właściciele prywatnych oficyn nie znali przepisów o egzemplarzu obowiązkowym lub świadomie je łamali. Wszystko to wpłynęło na niekompletność bieżącej bibliografii narodowej i spowodowało niepełną informację o rynku wydawniczym czy nieprawdziwe obliczenia statystyczne³⁰.

Prace w komisjach sejmowych nad nową ustawą trwały nieprzerwanie od 1994 r. Wsparcie środowiska bibliotekarzy pozwoliło na uwzględnienie codziennych problemów związanych z nieprzestrzeganiem obowiązku przez wydawców, którzy uważali kwestię eo za pozostałość „systemu nakazowo-rozdzielczego”. Już wtedy nie dostarczali wszystkich czy jakichkolwiek publikacji lub długo zwlekali z ich przesyłką. Wypowiadali się także, że egzemplarze obowiązkowe — ich zdaniem — pełnią funkcję zaopatrzeniową, a nie archiwizującą dorobek piśmienniczy. Zaostrzenie przepisów, wprowadzenie sankcji karnych i powrót do koncepcji egzemplarza obowiązkowego miały na celu zachować narodową spuściznę kulturową oraz prowadzenie bieżącej rejestracji druków i wydawnictw³¹.

---

²⁸ W myśl tego zarządzenia jedna biblioteka regionalna w województwie otrzymywała bezpłatny egzemplarz druku. Były to następujące księżnice: WiMBP w Białymstoku, Książnica Miejska w Toruniu, WiMBP w Gdańsku, Biblioteka Śląska i m. st. Warszawy (egzemplarz ogólnopolski i regionalny), WiMBP w Kielcach, w Koszalinie, MBP w Krakowie, WiMBP w Lublinie, MBP w Łodzi, WiMBP w Olsztynie, w Opolu, MBP w Poznaniu, WiMBP w Rzeszowie, w Szczecinie, we Wrocławiu i w Zielonej Górze. Por. *Załącznik nr 1 do Zarządzenia Ministra Kultury i Sztuki z dnia 2 sierpnia 1968 r. (poz. 234)*.

²⁹ DĄBROWSKA, E. Polemika wokół egzemplarza obowiązkowego w latach 1989–2009. *Biblioteka*, nr 16 (25), 2012, s. 141.

³⁰ BILIŃSKI, L. *Prawo biblioteczne...* dz. cyt., s. 121.

³¹ DĄBROWSKA, E. *Polemika wokół egzemplarza...* dz. cyt., s. 141–146.

*Ustawa z dnia 7 listopada 1996 r. o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych*³², choć w początkowym zamyśle miała być „tylko” rozporządzeniem, uwzględniała nieznaną, w tym czasie, sytuację wydawniczą i technologiczną na rynku książki. Pojawiły się bowiem nowe środki przekazu — dzieła zapisane na nośnikach elektronicznych³³.

Modyfikacje zatem dotyczyły pojęcia „publikacja”, które zdefiniowano jako dzieło piśmienne, graficzne, graficzno-piśmienne lub audiowizualne. Podkreślono, że może być oprogramowaniem komputerowym lub być zapisane na nośniku elektronicznym³⁴. Sprecyzowanie terminu eo pozwoliło na uwzględnienie kolejnych wydań, wersji językowych i mutacji gazet. Przekazywano odpowiednim bibliotekom także dzieła, które początkowo nie mogły być udostępniane, ale utraciły charakter tajny bądź poufny³⁵.

W ustawie uległ zmianie rozdział opisujący przekazywanie egzemplarzy odpowiednim placówkom. Biblioteka Narodowa oraz Biblioteka Jagiellońska posiadają od tego czasu prawo do uzyskania dwóch egzemplarzy publikacji, w tym jeden przeznaczony do wiecznego archiwizowania. Pozostałe ksiąźnice, wymienione w późniejszym akcie prawnym, pozyskiwać miały po jednym egzemplarzu obowiązkowym. Nowym postanowieniem było przyznanie FilMOTECE Narodowej w Warszawie po jednym egzemplarzu kopii filmu kinowego i telewizyjnego oraz Bibliotece Sejmowej w Warszawie tylko po jednym egzemplarzu obowiązkowym dzienników urzędowych organów administracji rządowej³⁶.

Na podstawie ustawy o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych z 1996 r. Minister Kultury i Sztuki wydał w 1997 r. rozporządzenie dotyczące bibliotek uprawnionych do otrzymywania egzemplarzy obowiązkowych³⁷. Do tego dokumentu, który wszedł w życie z dniem 24 marca 1997 r., dołączony został wykaz bibliotek uprawnionych do otrzymywania egzemplarzy obowiązkowych oraz rodzaje publikacji podlegających przekazywaniu ich tym bibliotekom³⁸. Jeśli dany tytuł posiada nakład do 100 egzemplarzy, wydawca jest zobowiązany do przesłania po jednym egzemplarzu do Biblioteki Narodowej oraz Jagiellońskiej. Te ksiąźnice otrzymują również jeden egzemplarz dzieła wyprodukowanego w Polsce na zlecenie zagranicznego wydawcy oraz oprogramowania komputerowego. Z kolei dwa egzemplarze przysługują im w odniesieniu do następujących rodzajów dokumentów:

- dokumenty audiowizualne,
- publikacje zapisane na elektronicznych nośnikach informacji,
- publikacje polskich placówek za granicą³⁹.

---

³² *Ustawa z dnia 7 listopada 1996 roku o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych*. Dz. U. 1996, nr 152, poz. 722.

³³ DĄBROWSKA, E.: *Egzemplarz obowiązkowy...* dz. cyt., s. 169.

³⁴ ORZEWSKI, W.: *Egzemplarze obowiązkowe*. Wydawca 1997, nr 1, s. 39.

³⁵ *Ustawa z dnia 7 listopada 1996 roku o obowiązkowych egzemplarzach...* dz. cyt.

³⁶ Postanowienie o obowiązku przesyłania dzienników urzędowych Bibliotece Sejmowej i tym samym włączenia jej do rozdziałnika uprawnionych bibliotek, wywołało duży sprzeciw niektórych posłów. Oponenci skłaniali się raczej ku regulacji tej sprawy za pomocą decyzji administracyjnych. Jednakże większość parlamentu wybrała drogę ustawy. Por. BILIŃSKI, L. *Regulacje prawne...* dz. cyt., s. 14.

³⁷ *Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 6 marca 1997 r. w sprawie wykazu bibliotek uprawnionych do otrzymywania egzemplarzy obowiązkowych poszczególnych rodzajów publikacji oraz zasad i trybu ich przekazywania*. Dz. U. 1997, nr 29, poz. 161.

³⁸ BILIŃSKI, L. *Prawo biblioteczne...* dz. cyt., s. 123.

³⁹ Załącznik nr 1. *Wykaz bibliotek uprawnionych do otrzymywania egzemplarzy obowiązkowych*. W: *Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 6 marca 1997 r. w sprawie wykazu bibliotek...* dz. cyt.

Nakład publikacji powyżej 100 egzemplarzy zmienia sytuację, gdyż wtedy Bibliotece Narodowej i Bibliotece Jagiellońskiej przypadają dwa egzemplarze. Jeden z nich jest w całości archiwizowany. Natomiast po jednym egzemplarzu otrzymują następujące księżnice:

1. Biblioteka Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie,
2. Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego w Łodzi,
3. Biblioteka Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu,
4. Biblioteka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
5. Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego w Warszawie,
6. Biblioteka Uniwersytetu Wrocławskiego we Wrocławiu,
7. Biblioteka Śląska w Katowicach,
8. Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy,
9. Książnica Pomorska w Szczecinie,
10. Biblioteka Uniwersytetu Gdańskiego,
11. Biblioteka Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego,
12. Biblioteka Uniwersytetu Opolskiego,
13. Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Białymstoku⁴⁰.

WBP w Białymstoku, obecnie Książnica Podlaska, ma specyficzną funkcję, gdyż przesyła dzieła o tematyce regionalnej do siedmiu innych bibliotek, sporządzających bibliografie regionalne. Są to: Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Bydgoszczy, Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Gdańsku, Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Kielcach, Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Lublinie, Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Olsztynie, Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Poznaniu, Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna w Zielonej Górze⁴¹.

Omawiane rozporządzenie dokładnie określa zasady postępowania przy przekazywaniu i odbieraniu egzemplarzy obowiązkowych. Wydawca zobowiązany jest do wysłania publikacji Bibliotece Narodowej w ciągu pięciu dni od momentu zakończenia produkcji publikacji. Ten wymóg czasowy podyktowany jest koniecznością umieszczenia pozycji w *Przewodniku Bibliograficznym* i opracowania w katalogu BN. W przypadku pozostałych bibliotek i Filmoteki Narodowej termin dostarczenia dzieł oraz kopii filmu wynosi do 14 dni. Dokumentacja załączana do przesyłki egzemplarzy obowiązkowych powinna być sporządzona w dwóch egzemplarzach, aby jeden z nich mógł być potwierdzony przez instytucję odbierającą i przesłany do nadawcy.

Niezwykle ważne było wprowadzenie sankcji karnych w odniesieniu do podmiotów uchylających się od obowiązku przesyłania publikacji uprawnionym księżnicom. Za uchylanie się od obowiązku nałożonego przez ustawę grozi kara grzywny. Orzekanie o tym zaniechaniu następuje w trybie postępowania w sprawach o wykroczenia⁴².

W obowiązującej do dzisiaj wykładni prawa dotyczącej eo zostało utrzymane postanowienie o zwolnieniu przesyłek egzemplarzy obowiązkowych z opłat pocztowych, co jednocześnie ma służyć zachęceniu wydawców do wysyłki publikacji. Po wprowadzeniu w życie ustawy pojawiły się głosy pełne wątpliwości o zasadność w realizacji tego postanowienia. Wydawcy skarżyli się na nieznaną przepisy prawnych przez pracowników Poczty

---

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Załącznik nr 2. Wykaz bibliotek uprawnionych do otrzymywania publikacji o tematyce regionalnej. W: *Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 6 marca 1997 r. w sprawie wykazu bibliotek...* dz. cyt.

⁴² KOTOWSKI, W., KURZĘPA, B. *Wykroczenia pozakodeksowe*. Warszawa: Wydaw. Lexis Nexis 2008, s. 686.

Polskiej⁴³, a ci z kolei o nadużywanie tego przepisu⁴⁴. Kwestie te oraz zasady rozliczania przesyłek pocztowych reguluje już od 2005 r. *Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 22 kwietnia 2005 r. w sprawie dotacji przedmiotowej do świadczonych usług pocztowych podlegających ustawowemu zwolnieniu z opłat pocztowych*⁴⁵.

Co istotne, wcześniej obowiązek przesyłania egzemplarza spoczywał na drukarniach, a koszty przesyłki ponosili wydawcy. Od chwili wprowadzenia aktu, to wydawcy odpowiadają za rozsyłkę publikacji, zarówno tych wydrukowanych w Polsce, jak i tych opublikowanych na życzenie zagranicznych wydawców. Obowiązek dotyczy także publikacji wydanych za granicą, ale na zamówienie polskich firm. Zmiana odpowiedzialnego podmiotu była podyktowana coraz częstszymi zabiegami przeniesienia procesu drukowania publikacji poza granicę kraju⁴⁶.

Warty podkreślenia jest fakt, iż na przełomie lat 90., czyli okresu największych zmian społeczno-politycznych i ekonomicznych, obowiązywały dwa odrębne przepisy prawne uwzględniające inną terminologię *publikacji*. W pierwszej ustawie (1968 r.) obowiązek dostarczania bezpłatnych egzemplarzy dotyczył *odbitek wykonanych sposobem mechanicznym, chemicznym lub [...] poligraficznym, przeznaczonym do rozpowszechniania*⁴⁷ napisanych w języku polskim. Z kolei, obowiązujący do dzisiaj akt prawny, rozszerzył definicję publikacji o formę elektroniczną (dzieła zapisane na nośnikach elektronicznych i oprogramowanie komputerowe⁴⁸) oraz o wersje obcojęzyczne. Zatem przez blisko 29 lat wydawcy nie byli zobligowani do przesyłania księżnicom publikacji zapisanych na nośnikach elektronicznych. Właśnie te materiały, utrwalone na dyskietkach czy nośnikach CD w początkowych okresach rozwoju polskich wydawnictw, utraciono bezpowrotnie⁴⁹.

W 1999 r. weszło w życie rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki odnoszące możliwości przekazywania określonych rodzajów publikacji do bibliotek wchodzących w skład ogólnokrajowej sieci bibliotecznej⁵⁰. Od tego momentu instytucje posiadające przywilej eo mogą z pełną uwagą prowadzić racjonalną politykę gromadzenia zbiorów i przekazywać bibliotekom, które wyraziły chęć otrzymywania publikacji, materiały nieodpowiadające ich profilowi.

W obliczu zmian

Kwestia egzemplarza obowiązkowego przekazywanego bibliotekom w Polsce przez wydawców jest wskazywana jako zagadnienie wymagające wprowadzenia zmian prawnych. Istnieje co najmniej kilka powodów, aby to zrobić.

---

⁴³ WIŚNIEWSKI, W. O Poczcie Polskiej i pogłoskach. *Notes Wydawniczy* 1998, nr 3, s. 24–25.

⁴⁴ GOSPODAREK, J. Dla biblioteki za darmo. *Poczta Polska* 1997, nr 7, s. 12.

⁴⁵ *Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 22 kwietnia 2005 r. w sprawie dotacji przedmiotowej do świadczonych usług pocztowych podlegających ustawowemu zwolnieniu z opłat pocztowych*. Dz. U. 2005, nr 70, poz. 629.

⁴⁶ DĄBROWSKA, E. *Polemika wokół egzemplarza...* dz. cyt., s. 142–143.

⁴⁷ *Ustawa z dnia 9 kwietnia 1968 r. o bibliotekach...* dz. cyt.

⁴⁸ Tamże.

⁴⁹ BĄKOWSKA, E. dz. cyt., s. 174–175.

⁵⁰ *Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 24 maja 1999 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wykazu bibliotek uprawnionych do otrzymywania egzemplarzy obowiązkowych poszczególnych rodzajów publikacji oraz zasad i trybu i ich przekazywania*. Dz. U. 1999, nr 50, poz. 513.

Po pierwsze od kilku lat środowisko wydawców sygnalizuje problem zbyt dużej liczby przekazywanych materiałów. Co ciekawe, nie neguje ono idei egzemplarza obowiązkowego, ale nie chce też być jedynym „zaopatrzeniowcem” bibliotekarskich półek. Sytuacji nie poprawia świadomość zmieniających się warunków ekonomicznych na rynku wydawniczym. Coraz więcej oficyn wydawniczych upada, a pozostające zmniejszają drastycznie nakłady wydawanych publikacji.

Jednak z drugiej strony egzemplarz obowiązkowy, jak podkreślają bibliotekarze, nie służy bibliotekom, aby podwyższyć ich statystyki zbiorów, ale czytelnikom. To użytkownicy książnic są potencjalnymi nabywcami i czytelnikami przestanych woluminów. Bez wątplenia pozostaje fakt, iż przesyłane publikacje stanowią dziedzictwo kulturowe. Są gromadzone, opracowane, udostępniane oraz przechowywane w odpowiednich warunkach. Będą służyć nauce polskiej przez wiele lat.

Zamysł gromadzenia tylko w jednym miejscu ogólnopolskiego zasobu bibliotecznego, jak proponują wydawcy, jest niedopuszczalny przez środowisko literatów i bibliotekarzy. Historia naszego kraju udowadnia, jak wielokrotnie pisze Lucjan Biliński, że całość literatury polskiej powinna być chroniona — nie w dwóch — ale w kilku ośrodkach. Zabezpieczy to przed ryzykiem przerwania kompletności piśmiennictwa.

Istotny jest również fakt, że na świecie pojawiła się praktyka przesyłania egzemplarza obowiązkowego, ale w formie elektronicznej (e-eo). Ta zmieniona postać nie jest niczym nowym we Francji⁵¹ czy w Wielkiej Brytanii, gdyż państwa te dostosowały już swoje przepisy prawne do tej sytuacji⁵². Polscy ustawodawcy muszą pamiętać także o konieczności dostosowania przepisów prawnych do systemu legislacyjnego Unii Europejskiej. Zatem polskie biblioteki stoją u progu konieczności rozwiązania wielu kwestii związanych z otrzymywaniem egzemplarza obowiązkowego.

Bibliografia:

1. BĄKOWSKA, E. Egzemplarz obowiązkowy: przepisy prawne a rzeczywistość. *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej* 2002, nr 1/2, s. 3.
2. BILIŃSKI, L. Funkcjonowanie egzemplarza obowiązkowego w nowych warunkach ekonomiczno-prawnych ze szczególnym uwzględnieniem egzemplarza regionalnego. W: SŁOWIK, J., NIECHAJ-NOWICKA, E. (oprac.). *Biblioteka a regionalizm. Materiały konferencyjne 1996–1998*. Wrocław: Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. T. Mikulskiego, 1999, s. 72.
3. BILIŃSKI, L. Prawo biblioteczne na co dzień. Warszawa: Wydaw. SBP, 2006, s. 121.
4. BILIŃSKI, L. Regulacje prawne dotyczące obowiązkowych egzemplarzy bibliotecznych. *Wydawca* 1997, nr 5, s. 14–15.
5. CZARNY-DROŹDŹEJKO, E. Regulacja prawna dotycząca bibliotecznych egzemplarzy obowiązkowych. *Zeszyty Prasoznawcze* 1997, R. 3–4 (151–152), s. 92.
6. DĄBROWSKA, E. Egzemplarz obowiązkowy w Bibliotece Jagiellońskiej – historia i stan obecny. *Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej* 2010, s. 167–168.
7. DĄBROWSKA, E. Polemika wokół egzemplarza obowiązkowego w latach 1989–2009. *Biblioteka*, nr 16 (25), s. 141.
8. DULIAN, R. Egzemplarz obowiązkowy. *FIDES Biuletyn Bibliotek Kościelnych* 2007, nr 1/2, s. 126. Zob. też BYFORD, J. Współpraca wydawców i bibliotek upoważnionych do otrzymywania egzemplarza obowiązkowego w Wielkiej Brytanii od 1610 roku, owocna czy nie? *Biuletyn EBIB* [on-line]. 2005,

---

⁵¹ STIRLING, P. i in. The state of e-legal deposit in France: Looking back at five years of putting new legislation into practice and envisioning the future. *IFLA Journal* 2012, nr 38 (1), s. 6–16.

⁵² ŻAK, P. Egzemplarz obowiązkowy książek w wybranych krajach europejskich. *Notes Wydawniczy* 1997, nr 8, s. 58–60.

- nr 3 (64). [Dostęp 15.02.2013]. Dostęp w World Wide Web:
<http://ebib.oss.wroc.pl/2005/64/byford.php>. ISSN 1507-7187.
9. GACA-DĄBROWSKA, Z. Bibliotekarstwo II Rzeczypospolitej. Warszawa: Wydaw. SBP, 2007, s. 67.
  10. GOSPODAREK, J. Dla biblioteki za darmo. *Poczta Polska* 1997, nr 7, s. 12.
  11. KASPRZYK, K. Regionalne egzemplarze obowiązkowe (?). *Notes Biblioteczny* 1998, nr 1 (189), s. 4.
  12. KOTOWSKI, W., KURZĘPA, B. *Wykroczenia pozakodeksowe*. Warszawa: Wydaw. Lexis Nexis 2008, s. 686.
  13. ORZEWSKI, W. Egzemplarze obowiązkowe. *Wydawca* 1997, nr 1, s. 39.
  14. PAWLAK, W. Partnerstwo niedoskonałe, o egzemplarzu obowiązkowym dla Biblioteki Narodowej. *Biuletyn Informacyjny Biblioteki Narodowej* 1997, [nr] 3, s. 13.
  15. *Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 22 kwietnia 2005 r. w sprawie dotacji przedmiotowej do świadczonych usług pocztowych podlegających ustawowemu zwolnieniu z opłat pocztowych*. Dz. U. 2005, nr 70, poz. 629.
  16. *Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 24 maja 1999 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie wykazu bibliotek uprawnionych do otrzymywania egzemplarzy obowiązkowych poszczególnych rodzajów publikacji oraz zasad i trybu ich przekazywania*. Dz. U. 1999, nr 50, poz. 513.
  17. *Rozporządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 6 marca 1997 r. w sprawie wykazu bibliotek uprawnionych do otrzymywania egzemplarzy obowiązkowych poszczególnych rodzajów publikacji oraz zasad i trybu ich przekazywania*. Dz. U. 1997, nr 29, poz. 161.
  18. *Rozporządzenie Ministra Oświaty z dnia 20 czerwca 1947 r. wydane w porozumieniu z Ministrami Administracji Publicznej, Ziemi Odzyskanych oraz Kultury i Sztuki w sprawie bezpłatnego dostarczania druków dla celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji*. Dz. U. 1947, nr 64, poz. 374, z późn. zm.
  19. *Rozporządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 9 lutego 1934 r. wydane w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych w sprawie bezpłatnego dostarczania druków dla celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji*. Dz. U. 1934, nr 17, poz. 137, z późn. zm.
  20. *Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 10 maja 1927 r. o prawie prasowym*. Dz. U. 1927, nr 1, poz. 1, s. 2.
  21. SKONIECZNA, U. Egzemplarz regionalny i jego wykorzystanie w WiMBP we Wrocławiu. W: SŁOWIK, J., NIECHAJ-NOWICKA, E. (oprac.). dz. cyt., s. 83.
  22. STIRLING, P. i in. The state of e-legal deposit in France: Looking back at five years of putting new legislation into practice and envisioning the future. *IFLA Journal* 2012, nr 38 (1), s. 6–16.
  23. *Ustawa z dnia 18 marca 1932 r. o bezpłatnym dostarczaniu druków dla celów bibliotecznych i urzędowej rejestracji*. Dz. U. 1932, nr 33, poz. 347, z późn. zm.
  24. *Ustawa z dnia 7 listopada 1996 roku o obowiązkowych egzemplarzach bibliotecznych*. Dz. U. 1996, nr 152, poz. 722.
  25. *Ustawa z dnia 9 kwietnia 1968 r. o bibliotekach*. Dz. U. 1968, nr 12, poz. 63.
  26. WIŚNIEWSKI, W. O Poczcie Polskiej i pogłoskach. *Notes Wydawniczy* 1998, nr 3, s. 24–25.
  27. ŻAK, P. Egzemplarz obowiązkowy książek w wybranych krajach europejskich. *Notes Wydawniczy* 1997, nr 8, s. 58–60.
  28. *Zarządzenie Ministra Kultury i Sztuki z dnia 2 sierpnia 1968 r. w sprawie dostarczania bibliotekom obowiązkowych egzemplarzy druków i nagrań dźwiękowych*. M. P. nr 34, poz. 234.